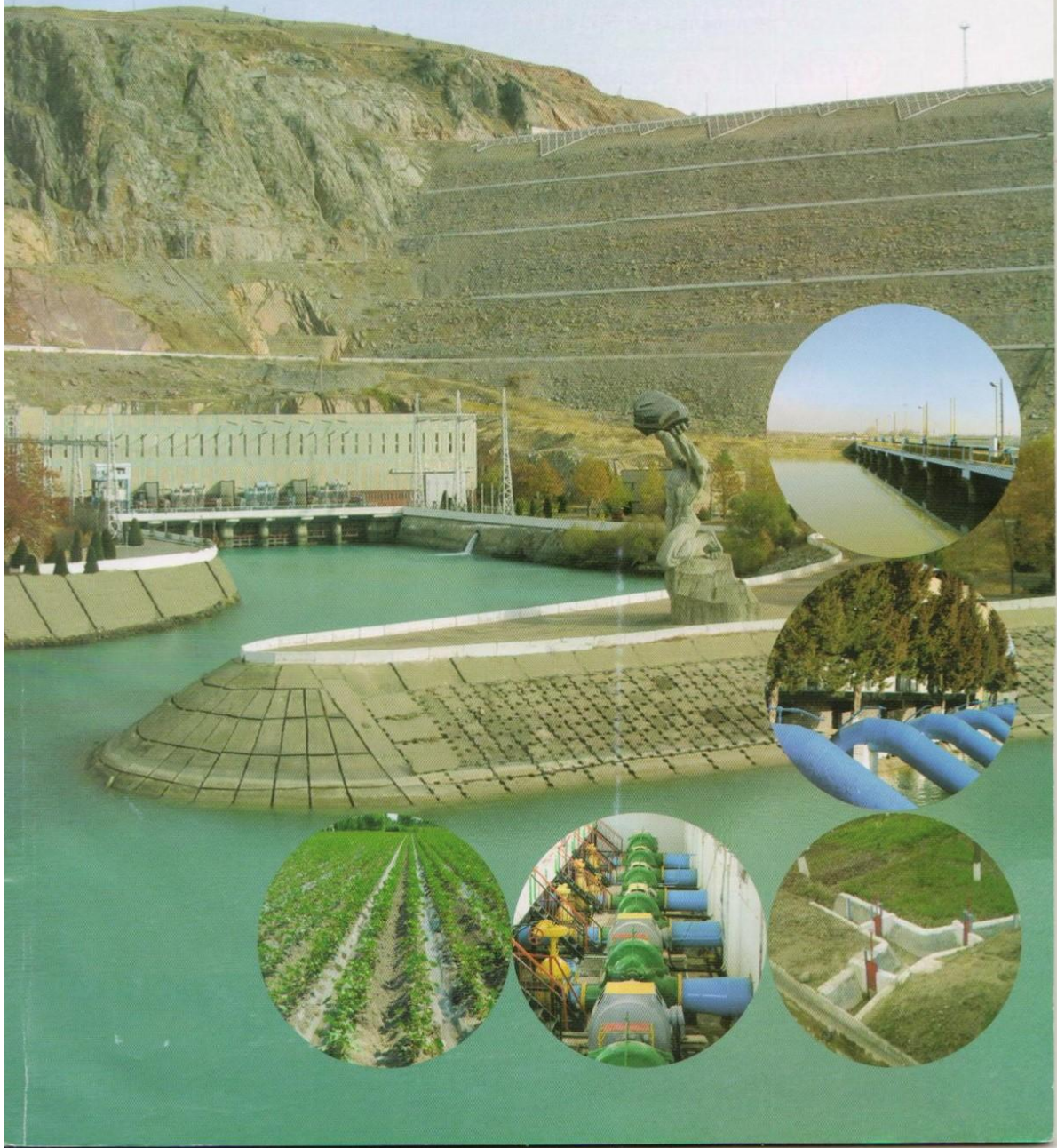

ISSN 2181-8584

IRRIGATSIYA va MELIORATSIYA

№1(7). 2017

Х.Ф. Абдулхаев Пушталарга ишлов берувчи машина ротацион юмшаткичи тортқисининг горизонтга нисбатан ўрнатилиш бурчагини асослаш.....	57
Ф.М. Хасанова, И.Т. Карабаев Тупроққа турли усул ва чуқурликда ишлов бериш ва унинг увоқланиш даражасига таъсири.....	59

СУВ ХЎЖАЛИГИ ИҚТИСОДИ ВА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

У.Х. Нигмаджанов, А.Х. Тиллаев Иқтисодий самарадорлик категориясини бозор иқтисодиёт тизимидаги хусусиятлари.....	61
А.С. Чертовичкий Законы естествознания в сфере землепользования.....	65
С.Р. Умаров Сув хўжалигини инновацион-инвестицион ривожлантириш самарадорлигини баҳолаш.....	68

ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ СОҲАСИ УЧУН КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ

З.К. Исмоилова, П.М. Максудов Касб таълими методикаси фани бўйича ўқув дастурини универсаллаштириш масаласи.....	72
---	----

ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ СОҲАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИСЛОҲОТЛАР

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 21 ноябрдаги “Осиё тараққиёт банки иштирокида Аму-Бухоро ирригация тизимларини қайта тиклаш лойҳасини амалга ошириш бўйича биринчи галдаги чора-тадбирлар туғрисида” ги ПҚ 2073 – сонли ҳамда 2014 йил 28 мартдаги ПҚ-2156 – сонли қарорлари ижроси	74
Тошкент вилоятида ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш давлат дастурининг ижросини таъминлаш бўйича республика кўргазмали амалий семинари	76

УДК: 338.242.2 (575.1)

ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ТИЗИМИДАГИ ХУСУСИЯТЛАРИ

У.Х.Нигмаджанов - профессор, А.Ҳ.Тиллаев - мустақил тадқиқотчи
Тошкент ирригация ва мелиорация институти

Аннотация

Мақолада содда ва тушунарли шаклда мамлакатимизнинг бугунги кундаги замонавий амалиётда фойдаланиш зарур бўлган фарб мамлакатларда қўлланилаётган ҳам технологик, ҳам иқтисодий ишлаб чиқариш унумдорлиги категориялари; ички ва ташқи етишмовчилик, камчиликлар; ҳисоб-китоб ва иқтисодидаги фойданинг мазмун-моҳияти, фарқлиниши, усуллари очилиб берилади.

Abstract

In an article in an accessible form reveals content difference, methods of calculation used in the west of the categories of production efficiency - both technological and economic; costs - both internal and external; profit - financial and economic to be used in the modern practice of our country.

Аннотация

В статье, в доступной форме раскрываются содержание, различие, способы их расчетов, таких применяемых на западе категорий эффективности производства - как технологической, так и экономической; издержек - как внутренних так и внешних; прибыли - бухгалтерской и - экономической, которые должны использоваться в современной практике нашей страны.

Кириш. Зарур ҳажмли, асортимент ва сифатдаги озиқ овқат, кийим-кечак, маҳсулотлари, уй-жой, станоклар, мелиоратив ва қишлоқ хўжалиги техникаси, гидроиншоотлар, коллектор – дренаж тармоғи ва ҳоказоларни ишлаб чиқариш ва ривожлантириш инсон тараққиётининг ҳар бир босқичида катта қийинчиликлар билан амалга оширилган ва бундан кейин ҳам оширилади.

Булар иқтисодий фаолият асосида ётувчи иккита объект фундаментал аксиома мавжудлиги билан боғлиқдир.

- жамият ва унинг аъзоларини чексиз моддий ва маънавий талаблари, яъни уларга фойда келтирадиган товарлар ва хизматларни харид қилиш ва улардан фойдаланиш ҳоҳишининг чексизлиги ва тўйинмаслиги;

- иқтисодий ресурсларнинг сон ва сифат жиҳатидан чегараланганлиги, яъни инсон томонидан ишлаб чиқарилган – табиий, меҳнат ресурслари, товарлар ишлаб чиқариш асоси бўлган меҳнат воситалари ва предметлари чегараланган ва камёб эканлиги.

Ундан ташқари жамиятнинг ташкилий – иқтисодий, техник– технологик, таълим, илмий – ахборот потенциали кўп ҳолларда ортиб бораётган талабларга нисбатан синхрон равишда эмас, айрим ҳолларда ортда қолиб ривожланади.

Шунинг учун бизнинг талабимизни конкрет товарга нисбатан қондириш мумкин. Шу ўринда мамлакат барча субъектларининг умумий талаблари тўлиқлигича қондирилмайди, ҳозирги вақтда жамият индивид ва институтларида қўллаб қондирилмаган талаблар мавжуд.

Бундай шароитда иқтисодий фаолиятнинг барча субъектлари фойдаланаётган ресурслардан, жами талабни максимал қондиришга ҳаракат қилишлари ва эришишлари зарур.

Шундан келиб чиққан ҳолда, доимо ва барча мамлакатларда учта универсал саволга илмий асосланган жавоб топиш муаммоси мавжуд, ҳар қандай жамиятда мавжуд ресурслар ва билимлардан келиб чиқиб, нима ва қанча, қандай ресурслар уйғунлигидан ва технологиялардан фойдаланиш, қим учун маҳсулот ишлаб чиқариш керак?

Америкалик олимларнинг фикрича биринчи иккита

саволга жавобларнинг муҳим йўналиши бўлиб, жамият талабини максимал равишда қондириш учун ноёб иқтисодий ресурсларни тақсимлашнинг юқори самарадорлигига эришиш зарурлиги ҳисобланади.

Масалининг ечими авваланбор чекланган ресурслардан фойдаланган ҳолда зарурий товарлар ишлаб чиқариш учун мамлакат ишлаб чиқариш салоҳиятидан тўлиқ ва оқилона даражада фойдаланишнинг муқобил вариантлари ўртасида оптималини танлаб олишдан иборатдир.

Такидлаш зарурки, иқтисодий ресурслар бевосита хўжалик фаолияти жараёнига тадбиқ этилган ва харажатлар сифатида ҳисобга олинган, ишлаб чиқариш омилилари деб аталади.

Уларга қуйидаги классик омилларни киритиш мумкин:

- ер. Бу фақат ернинг ўзи эмас, балки ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланиладиган барча табиий ресурсларди (қуёш энергияси, сув манбалари, хайдалган ерлар, фойдали қазилма бойликлар ва х.к);

- капитал. Булар инсон томонидан ишлаб чиқарилган барча ишлаб чиқариш воситалари. Улар таркибига қуйидагилар киради: асосий ва айланма капитал (машиналар, компьютерлар, насос станциялари, сув узатиш қурilmалари, хом ашё ва материаллар);

- меҳнат. Бу инсон фаолияти бўлиб, унинг мобайнида фойдаланиладиган ишчи кучи яъни, инсонларнинг жисмоний ва интеллектуал қобилиятларидир (ишчининг, гидротехникнинг, ер тузувчининг трактористнинг, электрикнинг меҳнати);

- тадбиркорлик қобилияти (уддабуронлик). Бу инсон ресурсининг ноёб қисми бўлиб, оддий меҳнат ва бошқарув функцияларидан фарқли ўлароқ, эгасига ташкилотчилик ва бошқарувни функцияларини новаторлик, инновацион равишда амалга ошириш, шу орқали ишлаб чиқариш омилларидан оқилона фойдаланишга имкон яратади. Лекин бундай фаолиятни инкор этиш нотайинликни ва тавақалчиликни айрим ҳолларда зарар кўришлардан ҳоли этмайди.

Санаб ўтилган омиллар ўзаро боғлиқ ва иқтисодий нозу - неъматларни шакллантиришда турли даражада фойдаланилади. Шу билан бир қаторда улар аниқ дара-

жада ўзаро алмашиш хусусиятига эгадир: қўл меҳнати - машиналар билан, кўмир – газ билан ва х.к.

Масаланинг моҳияти шундаки, биринчидан ишлаб чиқариш омилларини фаолият тури ва худудлар бўйича табиий шароит ва ҳар қандай иқтисодий манфаат кўзлаган ҳолда оқилона жойлаштириш, иккинчидан зарурий маҳсулотларни ишлаб чиқаришда улардан фойдаланишнинг уйғун ва пропорцияларини оптимал вариантларини топиш.

Турли мамлакатларда, ресурс тақсимоти ва маҳсулот ишлаб чиқаришнинг турли вариантларини танлаш муаммосини осон таҳлил қилинадиган соддалаштирилган оддий модель ёрдамида кўрсатиш мумкин.

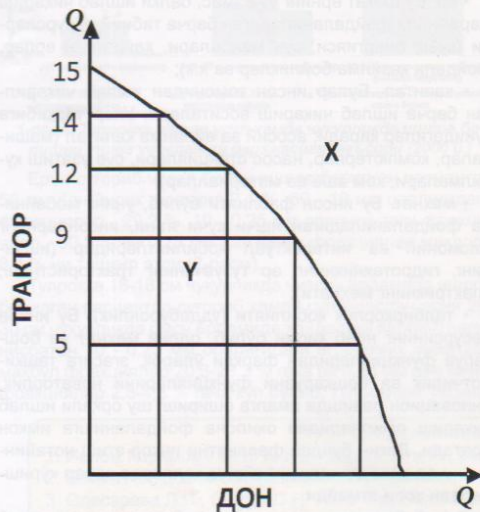
Бу модель реал, лекин мураккаб иқтисодий фаолиятга тадбиқ этиладиган умумий қонунларни очиқ беришга имкон яратеди. Бундай модельни шартли мисолда график орқали мамлакатнинг ишлаб чиқариш имкониятлари (ИЧИ) эгри чизигида кўриб чиқамиз. (1-расм)

Бунда куйидаги таҳминни қабул қиламиз: мамлакатда иккита маҳсулоти ишлаб чиқариш мумкин, ўзида ишлаб чиқариш товарларини мужассамлаштирган тракторлар ва бевосита инсонларни эҳтиёжларни қондирадиган товарларга тегишли бўлган дон. Ундан ташқари ресурсларнинг сони, сифати ва билимлар даражаси ҳамда ишлаб чиқариш технологияси доимийдир.

Қабул қилинган таҳминимиздан маълумки, мамлакатда иккала маҳсулотга ҳам нисбатан талаб мавжудлиги ҳолатида, уларни ишлаб чиқариш миқдорий пропорциясини муқобил вариантларини танлаш зарурлигига дуч келади.

Графикнинг вертикал йўналишида тракторларнинг тақлиф этилаётган сони, горизонтал йўналишида эса доннинг сони белгиланган.

Бунда ҳар бир маҳсулотни турлари алоҳида ишлаб чиқариш имкониятлари А ва F нукталарида белгиланган. Иккита маҳсулотни бир вақтда ишлаб чиқаришнинг турли вариантлари В, С, D, E нукталарида кўрсатилган.

1-расм. Мамлакат ишлаб чиқариш имкониятларининг эгри чизиги. (ИЧИ)

А, В, С, D, E, F нукталарини чизик орқали бирлаштириш натижасида мамлакатнинг ишлаб чиқариш имконияти (ёки чегараси) (ИЧИ) ва чегараланган ресурслардан максимал даражада олинadиган салоҳият битта ёки иккита маҳсулот миқдорини аниқлашга эришамиз.

Ушбу чизик чегарасида бундай ишлаб чиқариш ҳажмига фақатгина ресурсларни юқори самарали тақсимлаш ва фойдаланиш натижасида эришиш мумкинлигига эътибор қаратамиз.

Бошқача қилиб айтганда маълум даврда мамлакатнинг ишлаб чиқариш имконияти даражасида амалга ошириш учун: а) тўлиқ бандликни ва б) тўлиқ ишлаб чиқариш ҳажмини таъминланиши зарур.

Тўлиқ бандлик деганда барча яроқли ресурсларни ҳўжалик фаолиятига тадбиқ этиш, яъни ишлаб чиқаришга барча меҳнатга лаёқатлилар, мавжуд техника ва ускуналар, сув насосларидан ва х.к. жалб этилиш тушунилади.

Ишлаб чиқаришнинг тўлиқ ҳажми - яроқли ресурсларни соҳа ва фаолият тури бўйича самарали тақсимлашни аниқлади. Бунда ресурслар маҳсулотнинг умумий ҳажмига энг катта ҳисса кўшиши керак. Хусусан, мутахассислардан маълумоти ва ихтисослигига мос равишда фойдаланиш, экинларни ва чорвачиликни турларини ўсиш ва ривожланишига ижобий таъсир этувчи тупроқ ва иқлим шароитларга мос равишда жойлаштириш, ишлатилаётган ресурсларнинг энг самарали уйғунлигидан фойдаланиш, янги технологияларга таянишдир.

Юқорида баён этилган назарий ва услубий фикрлардан келиб чиққан ҳолда ва 1 –расмдаги маълумотларни таҳлил қилиш натижасида куйидаги хулосаларни қилиш мумкин:

Биринчидан, мамлакат барча ресурслардан фойдаланган ҳолда 15 та трактор ишлаб чиқариши мумкин (А нукта), агар ишлаб чиқаришдан 5 бирлик дон (F нукта), воз кечган ҳолда, ёки тескариси, 5 бирлик дон, 15 та трактордан воз кечган ҳолда.

Иккинчидан, чегара чизиги доирасида, иккала маҳсулотда бараварига талаб борлиги шароитида, бизнинг мисолимиз каби В, С, D, E, нукталари, уларни ишлаб чиқаришни муқобил вариантларни имконияти мавжудлигини кўрсатади. Бу ҳолатда бир маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ҳар қандай кўпайиши, ресурслар чекланганлиги сабабли, бошқа маҳсулот ишлаб чиқаришга қаратилган ресурсларни бир қисмини бунга йўналтирилишини талаб қилади. Бу борада кўп дон кам трактор дегани ва тескариси.

Учинчидан, ишлаб чиқариш имкониятлари эгри чизигининг нукталар параметри қайси маҳсулотдан, масалан, (А) дан воз кечиш натижасида, (F) маҳсулотни етиштириш мумкинлигини, аниқлаш имкониятини беради, ёки бошқача қилиб айтганда дон ишлаб чиқариш харажатларларини кўрсатади. Графикдан, дон ишлаб чиқариш ҳар бир бирлигининг кўпайтириш харажатларнинг ўсиши билан боғлиқлигини кўриш мумкин. Масалан, дон бирлигини А нуктадан, В нуктага ўтишида битта трактордан воз кечилишини, яна бир бирлик дон олиш учун В нуктадан С нуктага ўтганда учта трактордан воз кечилишини, D нуктага ўтганда эса олти трактордан воз кечилишини кўришимиз мумкин. Бу бир ресурсларни, ишлаб чиқариш усулларидаги фарқи ва тўлиқ алмаштириб бўлмаслиги сабабли, уни тракторларни ишлаб чиқаришда унумли фойдаланиш мумкинлигини, бошқаларини эса, дон ишлаб чиқаришига йўналтиришдан унумли фойда-

ланиш мумкинлигини кўрсатади.

Бундай боғлиқлик, мувофиқ қонун асосида ётади. Хусусан, муқобил харажатларни ўсиб бориш қонуни, бу қонунга асосан, ҳар бир иккинчи товар бирлик сонини янада кўпайтириш учун биринчи товарнинг кўпроқ сонини қўрбон қилишни ёки воз кечишни талаб қилади. Охир оқибат иккала маҳсулот ишлаб чиқаришнинг умумий даромадлилиги пасаяди.

Шунинг учун ИЧИ чегаралари доирасида бир маҳсулотни бошқа маҳсулот камайиши ҳисобидан ошириш бўйича қабул қилинадиган қарорлардан келадиган даромад ва харажатларни доимо таққослаш керак.

Турли маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг қайси варианты қабул қилиниши, яъни реал танлаш мамлакатнинг бойлиги, миллий ўзига хослиги ва қадриятларини, инobatта олган ҳолда давлатнинг иқтисодий сиёсати билан белгиланади.

Туртинчидан, ИЧИ ичидаги (Y) нуқта ёки бошқа бирови, ресурслардан фойдаланиш самарадорлигининг пастлигидан далолат беради.

Бошқа сўзлар билан айтганда, иқтисодиётда иккала маҳсулотни мавжуд ресурсларидан кўпроқ миқдорда ишлаб чиқариш имконияти борлигини, ёки бир маҳсулот ҳажмини камайтирмасдан иккинчи маҳсулотни кўпайтириб ишлаб чиқариш имконияти мавжудлигини билдиради.

Бешинчидан, бизнинг модел шартлари бўйича, мавжуд ҳажмда ва техник - иқтисодий параметрдаги ишлаб чиқариш омилларида ресурсларнинг чегараланганлиги сабабли, мамлакат бир ёки иккала маҳсулот ҳажмини ИЧИ чизигидан ташқарисидан ҳар қандай нуқтагача кенгайтира олмайди, яъни бунинг имконияти йўқ, масалан X нуқтагача.

Шундай қилиб, ресурсларнинг микро ва макро даражадаги тақсимоти самарали ҳисобланади, қачонки, барча истеъмолчилар категорияси энг кўп эҳтиёжга эга бўлган маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ИЧИ эгри чизиги бўйича жойлашган бўлса, яъни асосий мақсад амалга ошганда - мавжуд ресурслар ва билимлар шароитида эҳтиёжларни максимал қониқтирилишидир.

Шу нуқтаи назардан, технологик самарадорлик ёки мамлакат миқёсида ресурслардан самарали фойдаланишнинг қиймат кўрсаткичи бўлиб, бизни фикримизча жон бошига ялпи миллий маҳсулот (ЯММ), ёки ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳисобланади. Фирма ва корхоналар даражасида эса базис баҳода битта ишчига тўғри келадиган ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймати (даромад) тушунилади. Бу кўрсаткичлар жамият аъзолари ва фирма ходимларининг талаблари қондирилганлигини энг реал кўрсаткичидир.

Бозор иқтисодиётида барча фирмалар самарали ишлаб чиқарувчи бўлишга ҳаракат қилиб, ҳам технологик, ҳам иқтисодий жиҳатдан самарали бўлган ишлаб чиқариш усулларини қўллашга алоҳида эътибор қаратайлик.

Америкалик олим С.Фишернинг ва унинг ҳамкасабаларининг фикри бўйича "...ишлаб чиқариш усули қачон технологик самара беради, қачонки, ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, аниқ мавжуд ресурслар асосида, максимал имконияти даражасида бўлганда".

Инженер-агроном мутахассислар тавсиясига асосан ўзаро уйғунлашган омилларни бирга кўшиб қўллайдиган самарали технологик усуллар бир неча бўлиши мумкин.

Бундай ҳолларда айрим омилни бирон усулдан камлиги ва бошқа омилларнинг иккинчи усулдан кўплигини таққослаб бўлмаслигини эътиборга олиб, иккала усулни ҳам самарали ҳисоблаш мумкин.

Демак, технологик самарадорликга, яъни максимал ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқариш учун шундай вазиятларда эришилади, қачонки, ушбу ишлаб чиқариш усули ҳеч бўлмаганда битта омил сонини камроқ бўлиши, қолган омиллар эса бошқа усулдагилардан кўп бўлмаслиги керак. Бизнинг фикримизча, ресурсларнинг самарали тақсимланиши технологик самарадорлиқнинг синонимидир.

Шу билан бир қаторда ресурслар чекланган шароитда, жамият олдида яна бир жиддий муаммо - максимал даражадаги товар миқдорини энг юқори иқтисодий самарадорлигида ишлаб чиқаришни таъминлаш вазифаси турибди. Бунинг учун маҳсулот ишлаб чиқарувчилар мавжуд технологик самарадорлиги усуллар орасида энг арзон, минимал харажатлар талаб қиладиган вариантни танлаши керак.

Бошқача қилиб айтганда ишлаб чиқариш самарадорлиги ўз ичига "харажатлар - натижалар" муаммосини қамраб олади. Бу категория ишлаб чиқариш жараёнида қўлланадиган ресурслар (омиллар) сони ва қиймати, шунингдек ишлаб чиқарилган маҳсулот сони ва қиймати орасидаги боғлиқликни тавсифлайди.

Иқтисодий самарадорлик = Натижа / харажат

Италиялик иқтисодчи В. Паретонинг фикрича, мамлакатда ресурсларни

оптималь (самарали) тақсимлашда ким учундир ёмон қилмасдан туриб, ҳеч кимни ҳолатни яхшилаб бўлмайди шароити мавжуддир.

Мамлакат миқёсида иқтисодий самарадорлиқнинг энг яхши кўрсаткичи бизнинг фикримизча бир банд кишига тўғри келадиган ялпи миллий маҳсулот ёки ялпи ички маҳсулотнинг реал қийматидир. Масала шундаки, айнан банд кишилар бевосита ишлаб чиқарувчилар ҳамда бошқа омилларни ҳаракатга келтирувчи ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришнинг микродаражадаги иқтисодий самарадорлиги ҳақида гап борар экан, бозор шароитида харажатлар ва чиқимларни маъмурий - буйруқбозлик тизимидан фарқ қиладиган даражада баҳоланишини алоҳида такидлаш керак. Хусусан:

- фирмалар нуқтаи назаридан харажатлар фойдаланиладиган ресурсларни қабул ишлаб чиқарувчилардан, бошқа субъектлардан чалғитиш учун қилинадиган тўловлар ҳисобланади;

- харажатлар, яъни ишлаб чиқариш омиллар у ёки бу мулк эгасига тегишлилиги ва ҳисобга олиш усуллари бўйича ташқи ва ичкига ажратилади.

Ташқи ёки аниқ харажатлар - булар фирманинг пуллик харажатлари бўлиб, ишлаб чиқариш учун муҳим бўлган, ўзларига тегишли бўлмаган ресурсларни ташқаридан сотиб олиш билан боғлиқ. Бу харажатлар бухгалтерлик харажатлари деб юритилади, фирмаларнинг жорий фаолияти ва солиққа тортишда қўлланилади.

Ички ёки ноаниқ харажатлар - бу харажатлар хусусий ресурслардан фойдаланиш билан боғлиқ харажатлардир. Қийматига кўра ушбу ресурслар, бошқалар томонидан энг яхши фойдаланиши мумкин бўлган имкониятлардан олиннадиган пул даромадидир, яъни ресурсларнинг эгалари қўлдан бой берган имкониятидир. Масалан, кимдир дўкон сифатида фойдаланилаётган бинонинг

эгаси ҳисобланади ва ўз меҳнатидан сотувчи сифатида фойдланади, ўзининг тадбиркорлик қобилиятини ишни ташкил этиш учун сарф қилади.

Бунинг учун у ҳеч кимга ҳақ тўламайди, лекин агар у дўконини ижарага топширса, ижара ҳақи олиши мумкин. Бошқа фирмада сотувчи сифатида ишлаб маош олади, новаторлик менежменти соҳасида ўзининг хизматини таклиф қилади – нормал фойда кўринишидаги даромад олади.

Такидлаш жоизки, нормал фойда категорияси тадбиркорнинг новаторлик функцияларини бажаришдан оладиган минимал фойдасидир. Шу сабабли ҳам ушбу фойда ички харажатлар таркибига киритилади. Ички ва ташқи харажатлар йиғиндиси фирмани келажақда оптимал ривожланиши бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш билан боғлиқ иқтисодий харажатларини ташкил этади.

- бундан келиб чиқиб, фирманинг фойдаси а) бухгалтерлик ва б) соф иқтисодий фойдага бўлинади;

Агар ялли даромаддан ташқи ва ички харажатларни айириб ташласак соф иқтисодий фойдани олаемиз. Бу нормал фойдадан ортиқча даромад.

Аниқлик киритишимиз учун, нормал фойда умумий тушум иқтисодий харажатларга тенг бўлганда юзага келади, агар у иқтисодий харажатлардан ортиқ бўлмаса унда соф иқтисодий фойда юзага келишини такидлаймиз

Шу сабабли бухгалтерлик фойдаси эмас, балки иқтисодий фойда фирманинг мавжуд ресурсларидан самарали фойдаланиш меъзони бўлиб хизмат қилади.

Фирма фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини

умумий кўрсаткичи жами активлар рентабеллиги кўрсаткичи ҳисобланалди (Ра), соф иқтисодий фойдани (Фс) фирма одатдаги ресурслардан ташқари қимматли қоғозлар, захиралар, тугалланмаган ишлаб чиқариш кабиларни ўз ичига олган активлари қийматига нисбати сифатида ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш рентабеллиги (Ри) каби кўрсаткич ҳам аҳамиятга эга. Бу кўрсаткич соф иқтисодий фойдани (Фс) асосий ва айланма фондларнинг ўртача йиллик қийматига (Ф) нисбати орқали аниқланади.

Алоҳида ресурслар иқтисодий самарадорлигини тавсифловчи хусусий кўрсаткичлари мавжуд бўлиб, уларнинг турли тизимларда принципаал фарқлари йўқ. Булар меҳнат унумдорлиги, фонд қайтими, материал қайтими каби қиймат кўрсаткичлари ва ҳосилдорлик, чорвачилик маҳсулдорлиги, сугориш тизимининг фойдали иш ва сувдан фойдаланиш коэффициентлари, маҳсулот бирлигига тўғри келадиган сув сарфи каби натурал кўрсаткичлардир.

Хулоса. Мақолада келтирилган бозор механизми ҳақидаги чуқур тушунча унинг сир-асослари тўғрисидаги билимлар турли даражадаги субъектларга; фаолияти натижаларини тўғри баҳолаш учун, кейинчалик улар асосида максимал даражада фойда олиб келишини, бундай имконият йўқ бўлганда эса қисқа муддат ичида зафар келишини минималлаштиришни таъминлайдиган муассаса ҳажмларини, ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш миқдорларини оптималлаштириш учун имкон яратлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Макконнелл Р., Кэмпбелл Р., Стенли Брю Л., Экономика, Москва, издательство «Республика», 1992.
2. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. «Экономика», Москва дело Лтд 1995, 136 стр.
3. Manual of Political Economy, Augustus M. Kelley, New-York, 1971
4. Самуэльсон П. Экономика. В двух томах (1993).
5. Нигмаджанов У. Х., Экономическая теория, Ташкент «IQTISOD-MOLIYA» 2010.